

Foto van Leopold III en Astrid met hun kinderen Josephine-Charlotte, Boudewijn en Albert. Foto Marchand, mei 1935. [ADV N, VFA9079/5]

3

HERMAN VAN GOETHEM

“De monarchie en ‘het einde van België’”: een naschrift

De redactie van *Wt* vraagt een afsluitende reactie. Teneinde de lezer wat houvast te bieden, zal ik de structuur volgen van de analyse van Harry Van Velthoven. Daarin integreer ik dan ook de opmerkingen van Lode Wils. Ook grijp ik overwegingen van Van Velthoven aan om in een laatste onderdeelje voort te bouwen op de epiloog van mijn boek.

THEORIEVORMING EN BEGRIPPENAPPARAAT

Begrippen zoals ‘Vlaamsgezind’ en ‘de Vlaamse beweging’ zijn evolutief en relatief, omdat de inhoud verschilt naargelang van de periode en ook naargelang van het programma dat elk individu in concreto belijdt. Bovendien refereren noties zoals ‘de Vlamingen’ en ‘Vlaanderen’ of ook ‘Wallonië’ en ‘de Walen’ aan geconstrueerde identiteiten die ook volop gestalte hebben gekregen van in de 19de eeuw tot nu. We zitten dus constant op glad ijs.

Met het begrip ‘nationalisme’ doet zich eenzelfde probleem voor. Daarom ook vindt in België een separatist een aanhanger van federalisme zeker geen ‘echte nationalist’, terwijl die federalist zichzelf wel nationalist kan noemen. Toch zit er in de notie ‘nationalisme’ een vaste kern, zoals ook ‘Vlaamsgezind’ niet enkel een relatief begrip is. Nationalisme is het streven naar een identiteitscreërende en identiteitsbevestigende eenheid van een bepaalde regio en/of van een bepaalde groep mensen.

In mijn boek is de analytische invalshoek van het aldus begrepen nationalisme weliswaar politiek – een analyse van staatsontwikkeling in de context van politiek nationalisme – maar ook gaat veel aandacht uit naar de **identiteitsvorming** en naar het **nationalistische engagement**. In de context van deze sociaalpsychologische elementen gebruik ik vaak het begrip ‘emotie’. Het is de gevoelsmatige, irrationele component van de nationalistische habitus. Schamper doen bij het zien van een Belgische driekleur, lachen om het Franstalig accent van prins Filip, zich heel erg opwinden over drie burgemeesters in de Rand of over een ‘oui’ bij de eedaflegging van José Happart in plaats van ‘ja’, het zijn allemaal emotionele gedragingen waarin rationaliteit zoek is, of niet aan de orde. Voor mij zijn dat dus

ook nationalistische gedragingen. De buitenwereld kijkt ernaar en begrijpt er niks van. In theorie is dan ook een andere benadering mogelijk, de gewoon pragmatische: de vlaggen laten waaien, de mensen Stadhuisvlaams en Polderfrans laten radbraken en je in een tweetalige context behelpen zoals toeristen op vakantie. Dat het zelfs in België zo kan, bewijzen de flaminganten... en wel in Brussel, het windstille oog van de orkaan. De tweetaligheid van de gemeentelijke overheden is er al even twijfelachtig als het succes van het Nederlandstalige onderwijs, en de oververtegenwoordiging van de Vlamingen in het parlement en de regering is er merkwaardig. Het gaat hier om een stilzwijgende en ook complexe *modus vivendi*. Maar zoals Philippe Van Parijs het terecht stelt, is hoffelijkheid – of meer algemeen, het subtiële weefsel van sociale conventies – het instrument waarmee talen worden uitgeroeid. Het Nederlands verdwijnt dus uit Brussel.

De niet-hoffelijke opstelling is dus degene die inhoudt dat men mordicus toch vasthoudt aan de eigen taal. In dat verband wil ik terugkomen op de bedenking van Van Velthoven over de tweetalige Vlaamse parlementsleden die vanaf 1893 toch Nederlands gebruiken. Ik typeerde dat inderdaad als een nationalistische reflex. Van Velthoven noemt dat... "*hun taalrecht*"! Dat lijkt me een nationalistische overweging, ingekleed in een juridisch discours. Wat heeft dat met 'recht' te maken? Het is volstrekt onfunctioneel om Nederlands te spreken tegen iemand die dat niet verstaat. Uiteraard sprak je dus na 1831 als tweetalige in het parlement enkel Frans, omdat de vele collega-volkvertegenwoordigers van over de taalgrens je anders niet begrepen (simultaan vertalen zou pas veel later technisch mogelijk worden). Het eindresultaat was wel dat het Nederlands als administratieve taal verschraalde. Vanaf 1893 begonnen de parlementsleden echter naar de stemmen van Jan Modaal te hengelen. Door de vele kiezers achterna te lopen die geen jota Frans kenden was het hek van de dam en toen kreeg je dus die principiële *die hards*. Het had anders gekund, in theorie. Gewoon pragmatisch, *copain copain*, een vertaling hier en een *bon mot* woord daar, en als eindresultaat toch wetten in de twee talen. Tot lang na de Tweede Wereldoorlog zou het trouwens mogelijk zijn om nationale minister en zelfs premier te zijn zonder Nederlands te kennen. Principieel vinden Vlamingen dit onaanvaardbaar, maar het kan toch werkzaam zijn. Alleen is het de vraag hoever men kan gaan in de tolerantie, zonder dat de eigen taal in verdrukking komt. Maar dan moet ook gezegd dat vandaag de dag het Nederlands in Vlaanderen niet meer bedreigd is; behalve dan in en rond Brussel, waarover verder meer.

In *De monarchie en 'het einde van België'* verdedig ik ondubbelzinnig de nationalistische keuze die in de houding van die tweetalige parlementsleden besloten lag, omdat de taalkloof een sociale kloof was die moest worden gedempt. Dat kon in theorie op twee manieren: door Vlaanderen helemaal te verfransen, of door Vlaanderen te vernederlandsen. Het eerste was al lang geen optie meer

(indien het al had gekund), dus werd het de andere weg. Dan moesten in concreto in Vlaanderen de taalfaciliteiten worden afgeschaft. Opkomen voor taalprivileges van 'Franstaligen' in Vlaams-België (in feite tweetaligen die vandaag de dag nogal eens noch de ene noch de andere taal behoorlijk spreken), zoals het FDF doet, is even fout als het herinvoeren van privileges van de adel. Die Vlaamse tweetaligheid was ancien régime, hing samen met een standensamenleving en met een onrechtvaardige sociale apartheid.

Nationalisme kan dus wel een goede zaak zijn, maar is ook een gevaarlijk instrumentarium. In België beoefenen wij Beschaafde Politiek in het deftige salon van het ministerie van Nationaliteiten (ofte Institutionele Hervormingen), maar in andere landen is dat soms een departement dat in zijn achtertuin tegenstanders systematisch laat uitroeien.

Toegegeven, mijn definitie van nationalisme is erg ruim. Een containerbegrip? Een zelfbedieningsdefinitie? Ik denk van niet. Wel is het een definitie vanuit een bepaalde invalshoek. In mijn vraagstelling vertrek ik namelijk van het unitaire België anno 1831, ga na hoe die staatsconstructie uit elkaar is gevallen en schets tegelijk ook hoe de gelaagde Belgische, Vlaamse en Waalse identiteiten gestalte kregen. Mijn focus is dus de Belgische unitaire staat en van daar uit wordt dan ook het nationalisme gedefinieerd. Wie die Belgische eenheid willens in vraag stelt, is dan een nationalist. Van Cauwelaert en de zijnen waren dat dus niet (hoewel, Van Cauwelaert in 1920 in Zwitserland... zie mijn boek pp. 111-112) omdat zij niet de bedoeling hadden België op te splitsen. Ze hebben zich wel fundamenteel vergist want die eentaligheid was, zo denk ik, het begin van het einde van het oude unitaire België.

Blame the victim? Als ik schrijf dat Van Cauwelaert en de zijnen een erg radicale strategie gebruikten, omdat ze taalbepalingen in het parlement desnoods Vlamingen tegen Franstaligen doordrukten (Van Velthoven merkt terecht op dat vóór 1914 zulks nog niet aan de orde was), dan is dat uiteraard vanuit mijn basisvraagstelling, hoe de Belgische eenheid had kunnen worden bewaard. Een land waarin één regio de andere in de politiek kan minoriseren, is gedoemd om uit elkaar te vallen. In dat opzicht was de grondwetswijziging van 1970, door het invoeren van de bijzondere meerderheidswetten, de alarmbel en de paritaire ministerraad, erop gericht België te laten voortbestaan.

DE BARST IN BELGIË

Ik ben het er met Wils en Van Velthoven over eens dat het vastleggen van breuklijnen iets willekeurigs heeft. Toch denk ik dat 1893 van een ander kaliber is dan 1884, 1912, 1914-1918, enzovoorts.

Eerst iets over 1884. Lode Wils wijst terecht op de heel cruciale breuklijn die zich dan electoraal aftekent: alle verkozen Kamerleden uit Vlaanderen waren katholiek. Dat nuanceert zeker mijn stelling dat het unitaire België eigenlijk alleen

onder het cijnskiesstelsel kon voortbestaan. Ook toen 'zat de klad er al in', want het land dreigde opgedeeld te geraken door een levensbeschouwelijke kloof, iets wat Leopold I al erg gevreesd had. Sinds 1884 had een homogeen katholiek Vlaanderen het overwicht in de nationale politiek. Er is minder nodig om de Walen te bruuskeren en een Waalse beweging in het leven te roepen. Met de vraag hoelang het unitaire België nog onder een cijnskiesstelsel had kunnen voortbestaan, belanden we echter wel voluit in de *counterfactual history*.

Zeker lijkt me wel dat in 1893 stemrecht verlenen aan de vele honderduizenden Fransonkundige Vlamingen, een totaal nieuwe setting was die onafwendbaar de weg opende naar de wettelijke eentaligheid van Vlaanderen, met alle gevolgen van dien. Daardoor entte een geheel nieuw gedefinieerde Vlaams-Waalse taalkwestie zich op de levensbeschouwelijke tegenstelling. Dat was een *conditio sine qua non* voor de zware clash in 1912. Bovendien zou de Vlaams-Waalse tegenstelling als splijtzwam voor België gaandeweg zelfs de katholiek-liberale tegenstelling vervangen. Ik ben het er ook met Van Velthoven over eens dat de ideologische tegenstelling nog vele decennia lang belangrijk zou blijven, maar ze had toch niet meer de kracht van vóór 1914 ingevolge het algemeen stemrecht en de coalitievorming. Ik leg ook sterker dan 'zuivere historici' het doen, de nadruk op institutionele keuzen die geen weg terug meer toelaten. Het stond in 1884 niet helemaal in de sterren geschreven dat de katholieken 30 jaar aan de macht zouden blijven maar vanaf 1893 ontkwam men niet meer aan de electorale kracht van de massa Fransonkundigen die aanvoelden dat de taalkloof een sociale kloof was en die daarom dus boudweg het Frans weg wilden uit Vlaanderen. Dát was de barst. Aan het gebruik van het Nederlands door parlementsleden en ministers in politiek Brussel – ook een gevolg van 1893 – had het establishment nog wel pragmatisch een mouw kunnen passen, maar aan de radicale emotionele claim van het Fransonkundige electoraat viel niet te ontkomen.

Het bestuurlijk eentalig maken van Vlaanderen was het begin van het einde van het unitaire België, vooral omdat nu ook, mede daardoor, de zo belangrijk geworden sociaaleconomische dossiers steeds meer werden geanalyseerd vanuit de concepten 'Vlaanderen' en 'Wallonië'.

1914-1918 zou zeker niet een even felle brandversneller zijn geweest indien de katholieke regering in 1913 naar Van Cauwelaert (en naar Albert I, zie verder) had geluisterd en een betere taalregeling voor het leger zouden hebben uitgewerkt. Maar dan was er nog steeds het activisme geweest, en ook de scherpe sociale kwestie in het Belgische leger die zich zo zichtbaar veruitwendigde in de taalkloof. Want het moet toch ook worden benadrukt dat de 'taalproblemen' aan de IJzer eigenlijk niet zo belangrijk waren, behalve dan wat de medische verzorging betreft.

We zijn het eens over de scharnierjaren 1918-1923. De ontgoocheling die dat bij de meest radicalen teweegbracht zou de *take off* van het politieke Vlaams-

nationalisme mogelijk maken. Als ik schrijf dat Van Cauwelaert en de zijnen toch wel heel ongeduldig waren en zich op sleeptouw lieten nemen door de heel strijdlustige en radicale Vlaams-nationalisten, dan is dat enkel mijn inschatting van de haalbaarheid van de Van Cauwelaert-strategie op dat ogenblik. Ik hecht in mijn boek bovendien belang aan een demystificatie van de thans algemeen aanvaarde opvatting als zouden 'de Vlamingen' na 1918 voor de eentaligheid van Vlaanderen zijn geweest, dus voor het volledige afschaffen van de taalfaciliteiten. Van Cauwelaert was een volksmenner die een mensenmassa op sleeptouw nam, in het bijzonder de vele Fransonkundigen. Het was ook een even radicaal als simpel thema: weg met de taalprivileges. Zo kan vandaag de dag 'separatisme nu!' ongetwijfeld ook op de sympathie van honderdduizenden Vlaamse kiezers rekenen. Alleen had Van Cauwelaert geen meerderheid van het land, en ook niet in Vlaanderen. Zelfs in zijn eigen Vlaamse fractie volgde niet iedereen hem, hij werd er soms zelfs geminoriseerd. Daarom ook ben ik het niet eens met de stelling van Van Velthoven als zouden derden de Katholieke Vlaamse Kamergroep 'uit elkaar spelen', iets wat in het verlengde ligt van wat Wils al eerder schreef. Nee, het was een groepering van Vlaamsgezinden die zelf uiteenviel ingevolge interne verdeeldheid, nadat bepaalde eisen niet haalbaar waren gebleken.

De intelligentsia en het establishment vonden de eisen van Van Cauwelaert immers niet zo evident. Dat geldt in het bijzonder voor het allerbelangrijkste programmapunt, de algehele vernederlandsing van Gent, met afschaffing dus van de Franstalige universiteit. Ik heb gepoogd uiteen te zetten waarom een weldenkende intellectueel ervan kon uitgaan dat dit voor zijn kinderen geen goede zaak zou zijn. Het 'Vlaams' had echt niet het niveau, het gewicht en de kwaliteit die het nu heeft. En daarom vooral kreeg Van Cauwelaert in 1923 enkel een halfslachtig drieslagstelsel voor Gent. De mythische boycot van de 'Nolf-barak' in 1923-1930, waarbij de Vlaamse studenten voor het Franse stelsel kozen, moet daarom met een korrel worden genomen. Heel wat ouders waren misschien toch ook wel blij dat hun zonen onder het mom van een flamingantische sabotage toch nog tweederde Franse vakken konden opnemen. Ook daarom wellicht was Camille Huysmans rond 1929 nog terughoudend voor de volledige en radicale vernederlandsing van het middelbaar en hoger onderwijs. Deed je er wel goed aan, de zich ontvoogdende Vlaamse massa de 'zegeningen' van het Frans helemaal te ontzeggen? Wie dat uit het oog verliest, maakt een analyse die te veel vertrekt vanuit het heden.

DE ROL VAN DE MONARCHIE

Wils en Van Velthoven merken terecht op dat het bronnencorpus over Leopold I beperkt is. Wie garandeert dat wat in die krantenartikels staat ook juist is? Het gaat echter om een reeks opeenvolgende artikels uit diverse kranten en in diverse perioden die een coherent geheel vormen en bovendien ook goed verklaarbaar

zijn (en daarom is Wils het hier ten gronde wel eens met mijn analyse). Over het KB van 1856 en de instelling van de Grievencommissie heb ik geen nieuwe gegevens, maar vanuit het nieuwe inzicht in de context die eraan voorafgegaan is, kan de analyse worden herijkt. Ik schreef dus dat het me, in het licht van al het voorgaande vanzelfsprekend lijkt dat ook de koning een centrale rol moet hebben gespeeld in de totstandkoming van dit KB. Overigens ging een KB onder Leopold I niet uit van een voltallige ministerraad maar van één minister tezamen met de koning. Nog onder Leopold II was er onder paleisintimi een naam voor de lade van het bureau waarin de vorst ontwerp-KB's stak die hij niet zou ondertekenen: *le cimetière*. Onder Leopold I zoals onder Leopold II was die koninklijke handtekening echt inhoudelijk, en dus nog geen routinematige formele handeling. Dat, zoals Wils terecht opmerkt, Leopold I de theorie alvast niet in de praktijk had omgezet in zijn eigen gezin – de latere Leopold II bakte niets van het Nederlands en had er ook geen sympathie voor – is een andere kwestie die daar niets mee te maken heeft.

Als koning Albert I de hoofdmoot vormt van de analyse dan is dat wel te danken aan... Lode Wils. We verschillen wel duidelijk van mening. Ooit schreef Lode in een van zijn boeken voor mij de volgende opdracht: "*Aan Herman Van Goethem, die is in de geschiedenis wat Frans Van Cauwelaert was in de politiek*". Het heeft lang geduurd voor ik deze doordenker beet had. Lode wilde me diets maken dat ik me net als Van Cauwelaert zand in de ogen liet strooien door Albert I. Ook nu weer lees ik dat bij Wils. Opnieuw dus de vraag: waren de sluwe en intelligente Van Cauwelaert en de zovele fronters zoals Leuridan en vele anderen dan werkelijk zo naïef om zich te laten verblinden? Of kun je de kaarten toch niet anders leggen? Ik wil me, na de analyse van Harry Van Velthoven, enkel nog beperken tot de volgende overwegingen.

1. Albert I heeft in 1913 de regionale legerrekrutering verdedigd, die in Nederlandstalige regio's vanzelf zou hebben geleid tot de vorming van quasi homogene legereenheden en dus hoe dan ook de zo gevreesde taalsplitsing zou hebben betekend. Zijn motieven hadden toen wellicht vooral te maken met een efficiënte rekrutering (p. 65 van mijn boek), maar de koning herinnerde er wel aan in de bewogen ministerraad van 1 februari 1918 in De Panne, toen over de taalkwestie werd gedebatteerd. (p. 100) Dat staat voluit te lezen in de notulen van de ministerraad. Heuristisch is dat erg waardevol. Is het denkbaar dat de koning dit geheel niet zou gezegd hebben in die ministerraad van 1918 of dat hij dat daar zou hebben voorgelogen onder de neus van ministers die er ook in 1913 bij waren? Regeringsleider De Broqueville – spilfiguur in de genese van de wet van 1913 – laat de uitspraak zelfs in de notulen opnemen.

Ik gebruik Alberts woorden om erop te wijzen dat hij in 1913 om bepaalde redenen toch vrede had kunnen nemen met iets wat neerkwam op een taalsplitsing

van het leger. En zo ook liet hij in februari-maart 1918 horen in vreedetijd wel te kunnen instemmen met Vlaamse en Waalse regimenten. (zie pp. 98-99) Daarnaast benadruk ik ook dat de koning heel erg soepel kon zijn in het wijzigen van standpunten. Want in de eerste jaren na 1918 blijkt dat hij de soep niet meer zo heet wilde opdienen. Gewoon omdat de Vlaamse eisen niet meer met evenveel aandrang werden gesteld. Het 'moment' was immers voorbij. In het 'rustige' 1923 zou Albert I dus beweren dat een opsplitsing van het leger de splitsing van het land zou inluiden, terwijl hij in 1913 en in het voorjaar van 1918 nochtans wel een legersplitsing onder ogen had gezien.

Politiek is de kunst der mogelijkheden, zeker voor de monarchie. Ze is behoudsgezind en doet aan *Realpolitik*: alleen indien onafwendbaar, wordt aan een fundamentele hervorming van België meegewerkt. Van daar uit kan je beter de bokkensprongen van Albert I begrijpen – inderdaad een 'verlicht behoudsgezinde' – zoals ook overigens de wisselende opstelling van Boudewijn I tegenover de staats-hervorming. Ik ben het dan ook niet eens met de analyse van Van Velthoven, waar hij het heeft over "*Alberts basisvisie, zoals die nog bleek in 1923*".

2. Van Velthoven merkt op dat de koning De Broqueville "*niet heeft gesteund*" op de ministerraad van 1 februari 1918, toen deze een voorstel tot proefneming met gescheiden compagnies voorstelde. Het lijkt erop te wijzen dat ik soms geneigd ben te kiezen voor de meest gunstige hypothese voor Albert. Ik vind "*niet steunen*" echter teveel gezegd. De koning zwijgt, dat wel. Het ging om een ministerraad waarin de hele taalkwestie op de agenda stond, ook het activisme. Uit het contrast tussen de uitgebreide notities van de koning op voorhand en zijn uiteindelijke interventie bij het begin van de vergadering, blijkt dat hij uiteindelijk geopteerd heeft voor een gereserveerde opstelling. Het was aan de ministers om uit te maken hoever ze wilden gaan in de toegevingen, de koning gaf enkel nog de grenzen aan die niet mochten worden overschreden. (zie pp. 97-101) Ik vermoed dat de koning wel achter de door De Broqueville voorgestelde maatregel stond (pp. 87-89), maar ook wat dat punt betreft, keek hij, op deze ministerraad waar een groep rond de anti-Vlaamsgezinde Hymans verbeterde de toon zette, de kat uit de boom.

3. Maar had Albert I tijdens en na de oorlog toch niet méér kunnen doen vanuit zijn positie? Wils en Van Velthoven werpen terecht deze vraag op, daar ligt wellicht ook de kern van het debat. Ik wijs in mijn boek op de volgende elementen. 1° Men verzekerde Albert tijdens de oorlog dat de Frontbeweging een zaak was van hooguit enkele honderden heethoofden, jonge intellectuelen, en dat die kwestie voorbijging aan de massa van de soldaten. (pp. 90-93) Hebben wij inderdaad niet de neiging dat taalgedoe aan de IJzer wat te overschatten, zeker tot in het voorjaar van 1917? 2° Een koning werkt samen met ministers. Maar Albert kon toch enkel vaststellen dat tijdens de oorlog de regering, anders dan hij, tegen een geruststellende verklaring over de taalkwestie gekant was; dat die regering grote moeite had

met een wat uitgesproken Vlaamsvriendelijk beleid; dat de 'repressie' tegen flamingantische acties, vanaf augustus 1917, in de ministerraden herhaaldelijk werd gesteund en daar blijkbaar ook nooit werd tegengesproken. Waar zaten de 'Vlaamsgezinde' ministers toen toch? Zo kon Albert I ook na de oorlog vaststellen dat meer radicale Vlaamse eisen in de richting van eentaligheid in zijn opeenvolgende regeringen op zeer grote tegenkantingen stuitten. 3° Kunnen we dan van Albert verwachten dat hij roomser was dan de paus en dus reeds in 1918-1923 achter Van Cauwelaert was gaan staan, tegen de overgrote meerderheid van de ministers in? Het had ongetwijfeld van visie en scherpzinnigheid getuigd. Is dat echter niet het falen van de politiek doorspelen naar de koning? Van Cauwelaert stond trouwens ook in Vlaanderen electoraal in een minderheidspositie, zoals ik al aangaf. In dat opzicht heb ik wel problemen met de stelling dat in de eerste jaren na 1918 *"de Vlaamse eisen moesten wijken voor het traditionele establishment"*. En vergeten we toch ook niet dat Van Cauwelaert zelfs niet voluit gesteund werd in de Katholieke Vlaamse Kamergroep, want daar zaten namelijk ook heel wat meelopers die als het erop aankwam hun voorman in de steek lieten. Verder maakte Van Cauwelaert ook niet duidelijk wat zijn **maximum**programma was, nam hij als advocaat de verdediging op van activisten en hemelde hij in 1920 het federale systeem in Zwitserland op. Er is minder nodig om de koning wantrouwig te maken. En het is ten slotte ook een feit dat de koning het niet op Van Cauwelaert begrepen had omdat deze droomde van een coalitie met de socialisten. Er is immers meer in de politiek dan alleen de taalkwestie.

OVER TAALFACILITEITEN

Een van de grote knelpunten in de Belgische nationaliteitenstrijd zijn de taalfaciliteiten. Harry Van Velthoven signaleert de interessante denkpiste van Philippe Van Parijs: vier van de zes faciliteitengemeenten bij Brussel aanhechten, in de twee andere de taalfaciliteiten afschaffen. Ik gaf iets analoogs aan in mijn epiloog. (pp. 224-225) Het was een historische vergissing om in 1962-63 de taalfaciliteiten weer op te diepen en in te voeren aan de Vlaams-Waalse taalgrens en rond Brussel. Toch kan nog een onderscheid worden gemaakt tussen de taalgrens en de Rand. Aan de taalgrens gaat het om 'historische' taalminderheden, gevolg van het feit dat de taalgrens toch niet overal loepzuiver is. Men zou die kunnen blijven erkennen, ook in het licht van het Europese minderhedenverdrag dat de 'historische' taalminderheden precies beschermen wil. Rond Brussel gaat het echter om recente migratiestromingen, gevolg van sociale mobiliteit. Het is er ook een vorm van grensverkeer, vanuit de tweetalige regio Brussel naar de aangrenzende eentalig Vlaamse regio.

Staatsgrenzen waarbinnen de eigen bestuurlijke autonomie wordt uitgeoefend – zoals de grenzen tussen Vlaanderen, Wallonië en Brussel – kunnen niet continu worden aangepast in functie van grensmigratie. Zelfs de Verenigde Staten,

van oorsprong nochtans multinationalaal, worden in één taal bestuurd, het Engels. Toch zijn daar vandaag de dag in bepaalde staten, vooral in het zuiden, belangrijke Spaanstalige taalminderheden. Moderne staten worden immers best in één taal bestuurd. Bi- of multilinguïsme is namelijk een bestuurlijk probleem van formaat. Een andere bestuurlijke taal in een bepaalde regio invoeren, betekent bijvoorbeeld dat alle hogere hiërarchische overheden ook dossiers in die taal moeten kunnen behandelen en doorkruist ook fundamenteel het benoemingsbeleid.

In de Belgische zoektocht naar een institutioneel evenwicht zit sinds de jaren 1893 dan ook één constante evolutie: de steeds toenemende territoriale taalhomogeniteit. Het gaat daarbij om de invoering van een geografisch afgebakend en consistent staatsbestuur. Vanuit die optiek is niet alleen een splitsing van het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde logisch, maar ook een afbouw van het stelsel van taalfaciliteiten. Dat laatste kan enerzijds door de aanhechting van sommige randgemeenten bij Brussel. Deze gemeenten worden zo tweetalig en de Vlaamse taalminderheid aldaar geniet dan eenzelfde bescherming als in Brussel. Anderzijds kunnen dan, ‘als tegenprestatie’, de overblijvende randgemeenten met faciliteiten terug eentalig Vlaamse gemeenten worden, zonder faciliteiten dus voor de Franstalige inwijkelingen. De taalfaciliteiten rond Brussel waren immers een verkeerd signaal. Ze gaven de inwijkelingen de indruk dat die zich geheel niet hoefden aan te passen aan de streektaal. Bovendien groeide de taalfaciliteiten er uit tot een irrationeel nationalistisch strijdritueel rond inhoudelijk weinig belangrijke kwesties.

Want met die taalfaciliteiten, is het sop daar echt de kool wel waard? Weegt het relatieve belang van enkele tienduizenden Belgen – de taal van een kiesbrief, van een geboorteakte of van een gemeentelijk schrijven of ook de tweetaligheid van straatnamen – op tegen een nationale pacificatie onder tien miljoen Belgen? Wat overigens met de precedentwaarde voor die andere, zoveel belangrijker ‘allochtone’ taalminderheden in en om Brussel? Men zou, bij de afschaffing van de faciliteiten misschien nog wel ‘verworven rechten’ kunnen erkennen, al dan niet beperkt in de tijd. Zo zouden de Franstaligen een (erg futiel) administratief inschrijvingsrecht in de dichtstbijzijnde tweetalige gemeente kunnen krijgen. Het enig echt relevante in de faciliteitenkwestie lijkt me de onderwijstaal. Onderwijs in de eigen taal voor de taalminderheid zou kunnen worden gegarandeerd door gratis leerlingenvervoer, analoog aan wat het Schoolpact ooit te zien gegeven heeft. Die schoolbusjes vroeg in de ochtend zijn al sinds 1958 een hoogstandje van Belgische politiek.

De taalpacificatie rond Brussel is ook om een andere reden wenselijk. De bevolking moet zich schikken naar de officiële bestuurstaal van de regio, maar heeft anderzijds de meest absolute vrijheid om in private verhoudingen de eigen taal te spreken. Wat dat betreft gelden alleen de regels van hoffelijkheid – en het

is nu eenmaal zo dat niet iedereen dezelfde regels inzake civiteit en sociabiliteit hanteert. Die regels zijn uiteraard ook historisch geconditioneerd, en wat de taal betreft soms ook door nationalisme getekend. Het taalgedrag van Franstalige inwijkelingen wordt in de gemeenten rond Brussel door Nederlandstaligen soms als onfatsoenlijk, zelfs arrogant ervaren. Toch kunnen problemen rond het private taalgebruik, bijvoorbeeld in winkels en op markten en andere publieke ruimten, enkel in de private sfeer worden opgelost. In Vlaams-Brabant, waar de Vlaamse beweging ook nog erg levendig is – anders dan in Gent, Brugge of Antwerpen, en dit precies vanwege die problemen met Franstaligen – nemen lokale overheden soms ook twijfelachtige initiatieven om de private taal te reglementeren. Toegegeven, het is makkelijker schrijven vanuit een ivoren toren in Antwerpen dan vanuit Zaventem of Liedekerke. Maar slogans zoals *wij sporten in het Nederlands*, verspreid door de provincie Vlaams-Brabant, zijn nationalisme-van-het-slechte-soort. Semantisch wil dat immers zeggen: eigenlijk zijn Franstaligen en allochtonen hier niet welkom. In Vlaams-Brabant lijkt het evenwicht soms grondig zoek, ook bij de bestuurlijke overheden.

2007, EEN NIEUWE BREUKLIJN ?

De invoering van de economische defederalisering in 1970 was een nieuwe fundamentele *critical juncture* in België, uiteraard. Meer en meer rijst de vraag of we thans niet aan het derde breukmoment toe zijn. (pp. 202-203 en 227) Ik zou daar nog op willen voortborduren. De regeringsinstabiliteit op nationaal niveau sinds juni 2007 lijkt me nog veel dieper dan die in 1979-1981, rond de 'tweede fase' van de staatshervorming, toen er sprake was van een inmiddels legendarisch 'mal-governo' in de Belgische politiek.

De nieuwe cesuur kondigt zich aan sinds het CD&V in 2001 koos voor 'confederalisme', daarin nagevolgd door de VLD en door kopstukken van de sp.a. De verkiezingen van juni 2007 plaatsten die nieuwe realiteit op de politieke agenda. Vlaanderen wil dus absoluut veel verder gaan in de staatshervorming, maar Wallonië wil dit geheel niet, uit vrees vooral dat aan basisbeginselen van de nationale solidariteit zou worden geraakt. In de periode 1930-2000 lagen de communautaire breuklijnen anders. De twee regio's waren toen ten gronde elkaars bondgenoot, eerst in de roep om eentaligheid van de eigen regio en nadien ook in de eis om bestuurlijke autonomie. Rond 1992 nog trokken de Vlaamse minister-president Luc Van den Brande en zijn Waalse ambtsgenoot Guy Spitaels samen door België om een grotere regionale autonomie te bepleiten. Nu staan we dus voor een pastelling: Vlaanderen tegen Wallonië. Het stond daarom in de sterren geschreven dat formateur en premier Leterme zou worden gaargemalen in deze conflictsituatie.

Dat er meer Vlamingen dan Walen in België zijn, is irrelevant in dit conflict: het gaat om de ene tegen de andere. Brussel ligt daar tussenin en moet

kiezen waar het zijn karretje aanhangt, wat uiteraard resulteert in een sterk Franstalig bondgenootschap. Maar ook dan blijft het een clash tussen twee titanen.

Dit nieuwe conflict lijkt de contouren van de Belgische politiek fundamenteel te hertekenen.

Ten eerste kan het nu gebeuren dat een zeer dringend nationaal politiek dossier vanuit de patstelling géén oplossing krijgt en dus wordt losgelaten. Dat gebeurde voor het eerst in 2004 onder de regering-Verhofstadt II, in de kwestie over de nachtvluchten van de Zaventemse luchthaven wat om een heronderhandeling van aspecten van de staatshervorming vraagt. DHL trekt dus weg uit Zaventem. Ook kreeg deze regering te maken met de splitsing van het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde, een hypotheek die ze niet kon lichten in de door het Grondwettelijk Hof voorziene termijn en die dus wellicht uitlopen zal op ongrondwettige verkiezingen. In de nieuwe context van onoplosbare dossiers traden ook voor het eerst de grondwettelijke mechanismen uit 1970 in werking, zoals de Belangenconflicten.

Ten tweede werd na juni 2007 het machtsevenwicht in de nationale regering verbroken ten gunste van Franstalig België. Er zijn sinds 2007 niet enkel meer Franstalige dan Nederlandstalige staatssecretarissen in de opeenvolgende regeringen-Leterme I en -Van Rompuy I, bovendien hebben deze regeringen door het uiteenvallen van het kartel CD&V en N-VA geen politieke meerderheid in Vlaanderen. Uiteraard is zoiets maar tijdelijk, maar het is wel een relevante verschuiving. Even betekenisvol is ook het feit dat in december 2008 met Herman Van Rompuy een premier moest aantreden die tot een oude generatie CVP-politici behoort die niet meer als ministeriabel werd aangezien.

Ten derde valt, meer algemeen, het Franstalige nationalisme thans volledig samen met het Belgische nationalisme. De verschuiving is vooral duidelijk in de zo belangrijke Waalse ps, die vroeger de vaandeldrager van Wallonië tegen een '*État belgo-flamand*' was en ook vijandig of dan toch wantrouwig stond tegenover de monarchie. Nu is dat anders. De Waalse publieke opinie is sterk Belgicistisch geworden, schurkt eensgezind aan tegen de Belgische driekleur – het massale uithangen van die vlag na juni 2007 was een betekenisvol collectief ritueel – en is ook uitgesproken royalistisch. Het reduceert nog verder de macht van de monarchie, omdat die nu helemaal wordt geïdentificeerd met de Franstalige publieke opinie en daardoor zijn positie als neutrale bemiddelaar verliest.

Het is uiteraard de vraag hoe een Belgisch beleid nog gestalte kan krijgen binnen deze nieuwe krijtlijnen. In de loop van 2008 begon een langzame ommekeer langs Franstalige kant. De koning en de Franstalige partijen aanvaardden het principe dat er toch een staatshervorming moest komen, en koning Albert lijkt de zogenaamde 'confederale' logica te hebben aanvaard door na het aangeboden (en nadien geweigerde) ontslag van premier Leterme in juli 2008, ook de regio's

formeel te betrekken bij het crisisoverleg. Het zal wellicht nog enkele jaren duren vooraleer deze onderhandelingen zullen uitlopen op noodzakelijke grondwetswijzigingen en een nieuwe staatshervorming. De zoveelste in een *never ending story*, want dat is nu eenmaal de institutionele realiteit van België, het land in staat van ontbinding.

Misschien staan we sinds 2007 dus aan te kijken tegen een nieuwe *critical juncture* in de Belgische politiek, na die van 1893 en 1970. Deze nieuwe fase in de Belgische politiek kondigt dan niet het onmogelijke want onrealiseerbare separatisme aan, maar wel een tijdvak van een groot immobilisme in de nationale politiek waardoor steeds opnieuw dossiers allerhande onopgelost zullen blijven. Voor de regio's zal het een kans zijn om sommige dossiers naar zich toe te halen. In andere zal iedereen enkel machteloos kunnen toekijken.

Herman Van Goethem (° 1958) is doctor in de rechten en hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen. Hij publiceerde over de geschiedenis van de Vlaamse beweging, van de monarchie en van de fotografie. Hij is sinds 2004 redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.